

УДК 338.435:631.16

В. А. Ткачук,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки, ректор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9684-8625>

А. М. Бондаренко,

аспірант кафедри економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-6407-9531>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.1.20

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

V. Tkachuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics,
Rector, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

A. Bondarenko,

PhD student of the Department of Economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE STUDY OF THE ORGANISATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті досліджено теоретичні та методологічні підходи до вивчення організаційно-економічного механізму розвитку аграрних підприємств. Концепт організаційно-економічного механізму на сьогоднішній день є важливим компонентом економічної системи, в тому числі й в агропромисловому секторі. Як зазначають вітчизняні науковці стосовно сутності, змісту і необхідності коригування організаційно-економічного механізму особливо підкреслюється його об'єктивна обумовленість виробничими стосунками й економічними законами. Для деталізації і більш глибокого розуміння важливості дослідження організаційно-економічного механізму розвитку аграрних підприємств досліджено теоретичні підходи відомих науковців до поняття організаційно-економічного механізму як такого і сформульовано авторське визначення концепту організаційно-економічного механізму розвитку аграрних підприємств — це інтегрована система організаційних і економічних інструментів, методів та заходів, що забезпечують ефективне функціонування, сталий розвиток і підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств з урахуванням особливостей сільськогосподарського виробництва. Представлено основні елементи організаційно-економічного механізму розвитку аграрних підприємств, до яких віднесено: організаційні елементи; економічні важелі; інноваційно-технологічні аспекти; інституційні та нормативно-правові інструменти; соціально-економічний розвиток і екологічні компоненти.

The article investigates theoretical and methodological approaches to the study of the organisational and economic mechanism of development of agricultural enterprises. It is determined that sustainable development of agriculture and ensuring food security requires research and improvement of the mechanism of development of agro-industrial complex as an integral, harmonious system. To date, the effect of economic laws is carried out through the organisational and economic mechanism. The organisational and economic mechanism is a way of functioning of agricultural enterprises with their inherent forms, principles and methods of using economic laws. This mechanism is used to manage the activities of agricultural enterprises in a market economy. The organisational and economic mechanism reflects the complexity and interaction of business entities, as well as economic relations between them.

The concept of organisational and economic mechanism is currently an important component of the economic system, including in the agricultural sector. As noted by domestic scholars, the essence, content and necessity of adjusting the organisational and economic mechanism are particularly emphasised by its objective conditionality by production relations and economic laws. To elaborate and better understand the importance of studying the organisational and economic mechanism for the development of agrarian enterprises, the theoretical approaches of well-known scholars to the concept of the organisational and economic mechanism as such are studied and the author's definition of the concept of the organisational and economic mechanism for the development of agrarian enterprises is formulated — an integrated system of organisational and economic instruments, methods and measures that ensure efficient functioning, sustainable development and increase of competitiveness of agrarian enterprises is formulated. The main elements of the organisational and economic mechanism for the development of agrarian enterprises are presented, which include: organisational elements; economic levers; innovation and technological aspects; institutional and regulatory instruments; socio-economic development and environmental components.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, аграрне підприємство, сільське господарство, конкурентоспроможність, інноваційно-технологічний розвиток, соціальна відповідальність, екологізація.

Key words: organisational and economic mechanism, agrarian enterprise, agriculture, competitiveness, innovation and technological development, social responsibility, environmental protection.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сталий розвиток сільського господарства та забезпечення продовольчої безпеки потребує дослідження й удосконалення механізму розвитку АПК як цілісної, гармонійної системи. На сьогоднішній день дія економічних законів здійснюється через організаційно-економічний механізм. Організаційно-економічний механізм являє собою спосіб функціонування аграрних підприємств з притаманними їм формами, принципами і методами використання економічних законів. Завдяки даному механізму здійснюється управління діяльністю аграрних підприємств в умовах ринкової економіки. Організаційно-економічний механізм відображає складність і взаємодію суб'єктів господарювання, а також економічні відносини між ними.

Концепт організаційно-економічного механізму на сьогоднішній день є важливим компонентом економічної системи, в тому числі й в агропромисловому секторі. Як зазначають вітчизняні науковці стосовно сутності, змісту і необхідності коригування організаційно-економічного механізму особливо підкреслюється його об'єктивна обумовленість виробничими стосунками й економічними законами [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дана проблематика є фокусом уваги багатьох українських вчених. Зокрема в даній ро-

боті проаналізовано праці таких вітчизняних авторів: Марусея Т.В. [1], який спеціалізується на теоретичних основах дослідження організаційно-економічного механізму функціонування сільськогосподарських підприємств на внутрішньому продовольчому ринку; Грузнова І.І. [2], який вивчає загальні основи організаційно-економічного механізму управління; Маліка М.Й. [5], що аналізує економічні засади аграрних перетворень; Кобути І.В. [7], який досліджує адаптацію національного законодавства у сфері сільського господарства до норм та правил Світової Організації Торгівлі, та низки багатьох інших авторів, які також спеціалізуються на теоретико-методологічному базисі організаційно-економічного механізму розвитку аграрних підприємств.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даного дослідження є проведення компаративного аналізу існуючих наукових підходів до розуміння поняття організаційно-економічного механізму розвитку аграрних підприємств та визначення його основних компонентів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження підходів до розуміння поняття організаційно-економічного механізму свідчить про його багатогранність та і глибинну сутність. В аграрній сфері організаційно-економічний механізм являє собою сукупність економічних, організаційних, управлінських і

Таблиця 1. Теоретичні підходи до визначення поняття організаційно-економічного механізму

Автор	Підхід до визначення
Ансофф І. [10]	сукупність організаційних структур і економічних важелів, які забезпечують ефективне функціонування господарських систем і досягнення стратегічних цілей
Файоль А. [11]	система взаємопов'язаних економічних і організаційних інструментів, яка дозволяє раціонально використовувати ресурси для досягнення економічної ефективності
Мескон М., Альберт М., Хедоурі Ф. [12]	інтегрована сукупність організаційних структур, методів управління, економічних стимулів і ресурсів, що забезпечують оптимізацію діяльності суб'єктів господарювання
Кузьмін О.Є. [13]	система методів і заходів, спрямованих на підтримку збалансованого розвитку виробництва, яка базується на використанні економічних стимулів та організаційних структур управління
Чандлер А. [14]	сукупність інструментів, процедур і методів, які забезпечують досягнення економічної ефективності шляхом оптимізації організаційних процесів
Друкер П. [15]	набір економічних і організаційних інструментів, які дозволяють регулювати господарську діяльність, враховуючи зовнішні і внутрішні середовище організації
Ліфер Д.І. [16]	це система економічних важелів і організаційних заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування підприємств через вдосконалення управлінських процесів
Портер М. [17]	система заходів, методів, форм і засобів, які забезпечують узгоджене функціонування економічних і організаційних елементів для досягнення певних цілей розвитку підприємства або галузі
Кузьменко С.М. [18]	сукупність методів організації, матеріальних і нематеріальних ресурсів, які інтегруються для ефективного управління підприємством у ринкових умовах
Гальчинський А.С. [19]	інтегрована система організаційних і економічних важелів, які впливають на прийняття рішень та забезпечують оптимізацію діяльності суб'єктів господарювання
Серова Е.В. [20]	система способів, методів і інструментів, які забезпечують раціональне використання ресурсів і ефективну взаємодію елементів організації для досягнення поставлених економічних завдань

Джерело: систематизовано й доповнено на основі [10-20].

правових елементів, які здійснюють вплив на діяльність сільськогосподарських підприємств, що приводить до досягнення очікуваних економічних, соціальних і екологічних результатів [2].

Крисанов Д. [3], Макаренко П. [4], зауважують, що економічний механізм являє собою сукупність взаємин економічних форм і методів менеджменту, організації та стимулювання виробництва, що направлені на збалансований розвиток галузі сільського господарства та решти галузей агропромислового комплексу в контексті інтенсивного розвитку. Так, основними ланками економічного механізму є планування, економічне стимулювання виробництва, фінансування, кредитування, організація праці та ціноутворення [4, с. 615]. Так, Малік М. зазначає, що основними елементами господарського механізму є економічне мотивування робітників, ціноутворення, фінансово-кредитний механізм, регулювання економіки та

матеріально технічне забезпечення [5, с. 9].

Як вважає Павленко В. [6], господарський механізм АПК охоплює аспекти ціноутворення, розвитку кооперативних відносин, фондовий потенціал і його інвестиційне забезпечення [6, с. 51]. Кобута І. [7] ототожнює економічний та господарський механізм і зводить останній по суті до державного регулювання [7, с. 86]. На сьогодні, як зауважує Лисецький А. [8], господарський механізм АПК охоплює систему планування аграрного бізнесу, розподільчі, фінансові, комерційні та товарно-грошові відносини, ціноутворення, контроль, структуру менеджменту та маркетингу [8, с. 43]. Також він зазначає, що господарський механізм використовується у якості державного регулювання економіки і його характер залежить від інтересів держави на різних етапах її розвитку. Важливо зазначає Андрійчук А. [9], що структурні елементи економічного та господарського механізмів чітко не розмежовані, не мають чіткої послідовності, межі їх використання і суб'єкти впливу мають не чіткий характер.

Для деталізації і більш глибокого розуміння важливості дослідження організаційно-економічного механізму розвитку аграрних підприємств запропоновано дослідити теоретичні підходи відомих науковців до поняття організаційно-економічного механізму як такого (табл. 1).

Визначення, наведені різними авторами, підкреслюють дві ключові складові цього механізму. Організаційні методи — структури, управлінські процеси, форми організації; економічні інструменти — ресурси, стимули, фінансові та ринкові важелі. Ці елементи у поєднанні забезпечують досягнення поставлених економічних і стратегічних цілей підприємств чи галузей.

Отже, організаційно-економічний механізм охоплює не лише економічні інструменти (фінанси, ціноутворення, ресурси), але й організаційні методи (планування, управління, мотивацію), що разом забезпечують ефективність роботи підприємств чи галузей. Різні автори акцентують увагу на специфічних аспектах цього поняття, залежно від контексту досліджень.

Структурування підходів до розуміння поняття організаційно-економічного механізму дає можливість сформулювати авторське виз-

начення концепту організаційно-економічного механізму розвитку аграрних підприємств — це інтегрована система організаційних і економічних інструментів, методів та заходів, що забезпечують ефективне функціонування, сталий розвиток і підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств з урахуванням особливостей сільськогосподарського виробництва.

На наступному рисунку представлено основні елементи організаційно-економічного механізму розвитку аграрних підприємств (рис. 1).

Метою організаційно-економічного механізму розвитку аграрних підприємств є забезпечення раціональне використання ресурсів; підвищення продуктивності аграрного підприємства; розширення доступу до внутрішніх і зовнішніх ринків; збалансований розвиток соціально-економічної та екологічної складових підприємства.

Отже, змістовно організаційно-економічний механізм розвитку аграрних підприємств є комплексною системою, що охоплює фінансові, організаційні, інноваційні та екологічні елементи. Ефективність його функціонування залежить від гармонійної взаємодії всіх компонентів із врахуванням особливостей сільського господарства та зовнішніх ринкових умов.

Аграрна галузь є складною соціально-економічною сукупністю галузей, яка включає аграрні підприємства та установи, які належать до різних форм власності. Також зазначимо, що аграрний сектор є складною біотехнологічною системою. Центальною його ланкою є сільське господарство, де використовуються найважливіші фактори виробництва: праці, земля й капітал. Це обумовлює тісний зв'язок між при відтворенні природних і соціально-економічних процесів. Це зумовлює обов'язковість гнучкості організаційно-економічного механі-

Рис. 1. Основні елементи організаційно-економічного механізму розвитку аграрних підприємств

Джерело: складено автором.

зму, який має підкорятися не лише економічним, а й природним законам. Лише на такій основі можливо забезпечити самостійність господарських одиниць, які знаходяться в різних природно-кліматичних умовах.

Сьогоднішня модель господарювання, яка мала адаптуватись до умов воєнного часу, після завершення бойових дій потребуватиме змін в контексті елементів організаційно-економічного механізму. Необхідні будуть нові економічні підходи та прийоми управління виробничими процесами та фінансовими та інформаційними потоками.

Для досягнення мети, маючи в розпорядженні лімітовані ресурси, аграрні підприємства стикнуться із проблемою вибору альтернатив-

них варіантів. Якщо говорити про прикладні аспекти, то досягнення стійкого, динамічного та ефективного розвитку аграрного бізнесу буде неможливим без розробки дієвого організаційно-економічного механізму.

Організаційні елементи в економіко-організаційному механізмі розвитку аграрних підприємств є ключовими, оскільки вони визначають структуру, порядок управління, функціонування, взаємодію з ринковими суб'єктами і раціональне використання ресурсів. Ці елементи забезпечують стабільний розвиток підприємства, підвищення його ефективності та конкурентоспроможності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, структурування підходів до розуміння поняття організаційно-економічного механізму дало можливість сформулювати авторське визначення концепту організаційно-економічного механізму розвитку аграрних підприємств, який являє собою інтегровану систему організаційних і економічних інструментів, методів та заходів, що забезпечують ефективне функціонування, сталий розвиток і підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств з урахуванням особливостей сільськогосподарського виробництва. Окрім того, автором визначено основні елементи організаційно-економічного механізму розвитку аграрних підприємств України і доведено, що узгоджене функціонування всіх визначених елементів сприятиме підвищенню продуктивності аграрних підприємств та зростанню конкурентоспроможності їхньої продукції не лише на вітчизняному, але й на міжнародному ринках. Таким чином, можемо констатувати, що розроблена теоретико-методологічна база дослідження дозволяє далі проводити глибокий аналіз кожного компоненту організаційно-економічного механізму розвитку аграрних підприємств.

Література:

1. Марусей Т.В. Теоретичні основи дослідження організаційно-економічного механізму функціонування сільськогосподарських підприємств на внутрішньому продовольчому ринку. Збірник статей учасників шістнадцятої всеукраїнської практично-пізнавальної конференції. Частина I "Наукова думка сучасності і майбутнього". Дніпро, 2018. С. 42—45.
2. Грузнов І.І. Організаційно-економічні механізми управління. Одеса: Астропрінт, 2000. 292 с.
3. Крисанов Д.Ф. Аграрна сфера: пріоритети і механізми реалізації / Д.Ф. Крисанов. К., 1998. 303 с.
4. Макаренко П.М. Организация и экономический механизм адаптации аграрного хозяйствования к рыночной предпринимательской среде. К.: Наукова думка, 1999. 785 с.
5. Малік М.Й. Економічні засади аграрних перетворень. Економіка АПК. 1999. № 8. С. 8—9.
6. Павленко В.П. Стабилизация и развитие аграрного производства региона: теория и практика. К.: 1997. 133 с.
7. Кобута І.В. Адаптація національного законодавства в сфері сільського господарства до норм та правил Світової Організації Торгівлі. Проект ПРООН "Аграрна політика для людського розвитку". К.: 2005. С. 168.
8. Лисецький А.С. Україна: проблеми стабілізації і сталого розвитку продуктивних сил аграрного сектора економіки. К.; ЗАТ "Нічлава", 1997. 131 с.
9. Андрійчук В.Г. Оцінка макро- і мікропараметрів економіки в контексті продовольчої безпеки України. Економіка АПК. 2001. № 5. С. 61—65.
10. Стратегічне управління: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Уклад.: В.О. Могилко, І.А. Дмитрієв, Р.В. Сагайдак-Нікітюк, І.Ю. Шевченко, О.А. Яценко. Х.: ХНАДУ, 2016. 252 с.
11. Fayol H. Administration industrielle et generale. Paris. Dunod et Pinat. 1917. 174 p.
12. Основи менеджменту: Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. 376 с.
13. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку / ред.: О. Є. Кузьмін. Л.: Вид-во Держ. ун-ту "Львів. Політехніка", 2000. 343 с.
14. Чендлер А. Стратегія і структура: глави в історії промислового підприємства / Альфред Чендлер. Массачусетський технологічний інститут: The Mit Press. 1962, 1990. 465 с.
15. Peter F. Drucker. The Practice of Management. Harper Collins, 2010. 416 p.
16. Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2014. Вип. 3 (46). 308 с.
17. Okatahi O., Nwachukwu C., Hieu Vu, Odia-kosa I. Porter's generic strategies for competitive advantage: How they work in selected Asian economies. Laplage em Revista. 2021. № 7. С. 282—289.
18. Кузьменко А.О., Мирошніченко Г. Б. Удосконалення системи управління розвитком персоналу організації. Економіка та суспіль-

ство. 2018. № 19. С. 874—880. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-132> (дата звернення: 15.12.2024).

19. Гальчинський А. С. Економічна методологія. Логіка оновлення. К.: АДЕФ-Україна, 2010. 572 с.

20. Економіка підприємства: навчальний посібник / О.І. Лисак, Л.О., Андреева, Л.О. Болтянська. Мелітополь: Люкс, 2020. 272 с.

References:

1. Marusei, T.V. (2018), "Theoretical foundations of the study of the organisational and economic mechanism of functioning of agricultural enterprises in the domestic food market", Zbirnyk statei uchashnykiv shistnadtsiatoi vseukrainskoi praktychno-piznavalnoi konferentsii. Chastyna I "Naukova dumka suchasnosti i maibutnogo [Collection of articles by participants of the sixteenth All-Ukrainian practical and cognitive conference. Part I "Scientific thought of the present and the future"], Dnipro, Ukraine, pp. 42—45.

2. Gruznov, I.I. (2000), Organizatsiino-ekonomichni mehanizmy upravlinnia [Organisational and economic management mechanism], Astroprint, Odesa, Ukraine.

3. Krisanov, D.F. (1998), Agrarna sfera: priorityty I mehanizmy realizatsii [Agricultural sector: priorities and implementation mechanisms], Kyiv, Ukraine.

4. Makarenko, P.M. (1999), Organizatsiia I ekonomicheskii mehanizm adaptatsii agrarnogo hoziaistvovania k rynochnoi predprinimatelskoi srede [Organisation and economic mechanism of adaptation of agrarian management to the market entrepreneurial environment], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

5. Malik, M.Y. (1999), "Economic foundations of agrarian transformation", Ekonomika APK, vol. 8, pp. 8—9.

6. Pavlenko, V.P. (1997), Stabilizatsiia i razvitie agrarnogo proizvodstva regiona: teoriia i praktika [Stabilisation and development of agrarian production in the region: theory and practice], Kyiv, Ukraine.

7. Kobuta, I.V. (2005), Adaptatsia natsionalnogo zakonodavstva v sferi silskogo gospodartstva do norm ta pravyl Svitovoi Organizatsii Torgivli. Proekt PROON "Agrarna polityka dlia lyudskogo rozvytku" [Adapting national agricultural legislation to the rules and regulations of the World Trade Organisation. UNDP project "Agricultural Policy for Human Development"], Kyiv, Ukraine.

8. Lysets'kii, A.S. (1997), Ukraina: problem stabilizatsii I stalogo rozvytku produktyvnyh syl

agrarnogo sektora ekonomiky [Ukraine: problems of stabilisation and sustainable development of productive forces in the agricultural sector], ZAT "Nichlava", Kyiv, Ukraine.

9. Andriichuk, V.G. (2001), "Assessment of macro- and micro-parameters of the economy in the context of food security in Ukraine", Ekonomika APK, vol. 5, pp. 61—65.

10. Mohylko, V.O. Dmytriiev, I.A. Sahajdak-Nikitiuk, R.V. Shevchenko, I.Yu. and Yaschenko, O.A. (2016), Stratehichne upravlinnia: navchal'nyj posibnyk dlia studentiv vyschykh navchal'nykh zakladiv [Strategic management: a textbook for students of higher education institutions], HNADU, Harkiv, Ukraine.

11. Fayol, H. (1917), Administration industrielle et generale, Dunod et Pinat, Paris.

12. MDGU im. Petra Mogyly (2006), Osnovy menedzhmentu [Basics of management], Vydavnytstvo MDGU im. Petra Mogyly, Mykolaiv, Ukraine.

13. Kuz'min, O. Ye. (2000), Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku [Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Formation and Problems of Development], vyd-vo Derzh. un-tu "Lviv. Politehnika", Lviv, Ukraine.

14. Chendler, A. (1962), Strategy and structure: chapters in the history of an industrial enterprise, The Mit Press, Cambridge, USA.

15. Drucker, P. F. (2010), The Practice of Management, Harper Collins, NY, USA.

16. HarRI NADU (2014), Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia [Theory and practice of public administration], vol. 3, Vyd-vo HarRI NADU "Magistr", Kharkiv, Ukraine.

17. Okatahi, O., Nwachukwu C., Hieu, Vu. and Odiakosa, I., (2021), "Porter's generic strategies for competitive advantage. How they work in selected Asian economies", Laplage em Revista, vol., 7, pp. 282—289.

18. Kuzmemko, A.O. and Myroshnychenko, G.B. (2018), "Improving the organisation's personnel development management system", Ekonomika ta suspilstvo. vol. 19, pp. 874—880. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-132>.

19. Galchinskii, A.S. (2010), Ekonomichna metodolohiia. Lohika onovlennia [Economic methodology. Logic of the update], ADEF-Ukraina, Kyiv, Ukraine.

20. Lysak, O.I. Andriieva, L.O. and Boltian's'ka, L.O. (2020), Ekonomika pidpriemstva: navchal'nyj posibnyk [Enterprise economics: a textbook], Lux, Melitopol, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 24.12.2024 р.